

ЭЗГУЛИКНИ КУЙЛОВЧИ ШЕЪРИЯТ

Бекпошша Раҳимова,
филология фанлари номзоди, доцент, УрДУ

Аннотация: Мазкур мақолада ўзбек адабиётининг етук вакилларида бири, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Матназар Абдулҳаким ижодий мероси, шеъриятидаги асосий мавзулар, шоирнинг ижтимоий-эстетик қарашлари таҳлилга тортилади.

Калит сўзлар: шеърият, донишманд шоир, лирик қаҳрамон, адабиётшунос, публицист, ижод эркинлиги, бадиият, образ, пейзаж.

Замонавий ўзбек адабиётининг етук вакилларида бири, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Матназар Абдулҳаким (1948-2010) адабиётга ўтган асрнинг 70-йиллар бошида кириб келди. Бу даврда жамиятда ва бадиий ижодда янгича муносабатлар, ижтимоий-эстетик қарашлар, ўзликни англаш, ҳақ сўзни айтиш, эркин фикрлаш, руҳ ва миллий ғурурни англашда ўзгача идрок ҳисси шакллана борди, умуман дунёқарашда уйғоқлик нишонлари кўрина бошланди. Адабиётда ижобий ўзгаришлар ва янгича тамойилларнинг илк намуналарини Эркин Воҳидов, Абдулла Ориповлар бошлаб бердилар ва бадиий тафаккурда ҳаққонийлик, ҳаёт ҳақиқатини дадил эътироф этиш туйғусини чуқурлаштирдилар. Матназар Абдулҳаким ўз тенгдошлари Шавкат Раҳмон ва Рауф Парфи билан ана шу эврилиш, эстетик англашнинг Янгиланиш жараёнига қўшилди ва бу бошламага ўз ҳиссасини қўша борди.

Ўзбек адабиётшунослигида юқорида номлари тилга олинган ижодкорлар бир авлод вакиллари, ҳамфикр шоирлар деб эътироф қилинади. Бу ҳақиқатнинг муғим бир жиҳати ҳам бор: умумий муштарақлик, бирдамликдан ташқари ҳар бир шоирнинг ижодий кредоси, индивидуал, бетакрор услуби, ўзига хос кашф этиш маҳоратидир. Бу жиҳатдан Матназар Абдулҳаким кўп қиррали ижод соҳиби эканлиги билан ажралиб туради: 1) шоир; 2) адабиётшунос-публицист; 3) таржимон.

Эътиборга лойиқ яна бир жиҳат шундаки, адабиётшунослик бу йўналишларнинг ҳар биридаги юксак истеъдод ва фалсафий-интеллектуал ёндашувни ҳисобга олиб, Матназар Абдулҳаким яқдиллик билан “донишманд шоир” дея тан олинди, бетакрор феномен сифатида баҳоланди.

Матназар Абдулҳаким адабий мероси бадиий, илмий-оммабоп ва тадқиқот характеридаги асарлар бўлиб, улар жами 32 китобдан иборат. Уларнинг асосий қисми шоир шеърияти ва таржима асарларидир. Бу асарларни шартли равишда қуйидагича гуруҳлаш мумкин:

Тўпламлар: “Тиниқ тонглар” (1982), “Фасллар кўшиғи” (1984)б “Қор кўшиғи” (1986), “Мавж” (1991), “Ёнимдаги дарёлар” (1993), “Қорачикдаги дунё” (1995), “Ойдинлик” (1997), “Бир кучоқ гул” (1997), “Ёлғиз япроқ” (1999), “Азизлар анжумани” (2008);

Сайланмалар: “Жавзо ташрифи” (2008), “Кўприк” (2009);

Танланган асарлар: I-II жилдлар (2017). “Сайланма” ва “Танланган асарлар”и таркибига шеърлар, дoston ва туркумлар киритилган. Шоир шеърлари жанр жиҳатидан ҳам ранг-баранг бўлиб, ғазал, тўртлик, мухаммас, масаддас, дoston, сонет ва бошқалардан иборат.

Матназар Абдулҳаким ҳаёт ва ижод йўли икки аср чорраҳасида, икки ижтимоий тузум – шўровий ва мустақиллик шароитида кечди. Шунини инобатга олган ҳолда шоирнинг ижодини қуйидаги босқичларга ажратиш мумкин: илк изланиш, ижод сирларини эгаллаш ва шаклланиш даври (1970-1980); китоблари нашр қилингандан кейинги шоир сифатида танила бошлаган даври (1980-1990 йиллар); ижодий камолот даври (1991-2010) йиллар. Табиийки, учинчи босқич шоир ижодининг янги, юқори чўққиси бўлди. Шоир вафотидан кейинги даврларда унинг дафтарларида қолиб кетган “Юрак”, “Талабалик – олтин даврдир”, “Ростгўй шоир” сарлавҳали шеърлари ва “Дўст дўстнинг эътиқод-иймонидир”, “Менга дилдор ёр эдинг бир вақтлари” матлали ғазаллари турли нашрларда чоп этилди ва шоирнинг умумий мероси мундарижасини кенгайтди.

Шоирнинг 1982 йилда “Тиниқ тонглар” номи билан чоп этилган илк тўпламидаги шеърлар унинг ўзига хослиги, воқеликни бадий кашф этиш салоҳияти борлигини кўрсатди ва катта ижод майдонига бошлади. Шоирнинг дастлабки “Фасллар кўшиғи”, “Мавж”, “Қор кўшиғи” “Ёнимдаги дарёлар”, “Қорачиғдаги дунё”, “Ойдинлик”, “Бир қужоқ гул”, “Ёлғиз япроқ” шеърӣ тўпламларини 90-йиллар ўзбек лирикасининг катта ютуқлари сифатида баҳолаш мумкин. Матназар Абдулҳаким лирикасининг мавзу доираси ниҳоятда кенг ва кўламли, шакл жиҳатдан ранг-баранг бўлиб, аруз ва анъанавӣ бармоқ вазнида ёзилган шеърлардан иборатдир. Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов шундай эътироф этади: “бир учрашувда Матназар Абдулҳаким ҳам шеърларидан ўқиди. Ундан яна шеър ўқишни сўрадик. Чунки у шеърлар илоҳӣ китобимиз Қуръонда талаб қилинганидек ҳикмат” эди¹. Қаҳрамон шоирнинг бу юксак баҳоси Матназар Абдулҳакимнинг ҳам аруз, ҳам бармоқ вазнларидаги шеърларига дахлдордир. Ҳақиқатан ҳам, Матназар Абдулҳакимнинг теран фалсафӣ-ижтимоӣ қарашлари, ибратому з ҳикматли фикрлари турфа шеърӣ шаклларда турли миқёс ва даражада акс этса ҳам уларда муаллифнинг ўзига хос поэтик нигоҳи, бадий тафаккур таровати қабариб туради. Шоир нигоҳи ўткир, воқеликдан чуқур ҳаётӣ поэтик маъно топа билади ва уни гўзал ифодалай олади. Зеро, “Шеър жўн гапнинг жўнгина баёни эмас. Шеър теран фикру туйғуларнинг образли ифодаси”дир². Шоир куйидаги тўртликда ёзади:

Ҳаста руҳда меҳрим соғ бўлиб ўсди,
Бир дўст топсам кўнглим тоғ бўлиб ўсди.
Бошимда чақилган данаклар эса
Менинг юрагимда боғ бўлиб ўсди.

Қалби эзуликка ошуфта инсон ҳаётда ҳамма нарсада яхшилик, гўзаллик, мусаффолик, поклик ва беғуборлик кўра олади. Аёнки, инсон ўз фалсафаси билан тирик. У дунёни ўз-ўзича теран англаш ва кашф этиши билан буюклик касб этади. Бир дўст топса кўнгли тоғдек ўсадиган лирик қаҳрамон бу дунё ва ҳаёт моҳиятини чуқур фалсафӣ идрок эта олади. “Бошида чақилган данаклар” алал оқибат унинг юрагида “боғ бўлиб” ўсади, бу оламда барча ўткинчи нарсалар орасидан зиё, нур топа олади. Шеърдаги қамровли поэтик маъно, содда ва равон услуб, теран нигоҳ ва фалсафӣ идрокнинг синтезидир. Барча мавзулардаги шеърларда инсон маънавий олами ва ижтимоӣ-эстетик муаммолар тасвирида фикр ва кечинмалар силсиласининг рангин бадий бўёқдорлигидаги бетакрорлик Матназар Абдулҳаким шеърятининг ўзига хос хусусиятларидан биридир. Шоир лирикасида Одам ва Оламни шеърят кўзи билан кўриш, ҳаётнинг бошқаларга пинҳон нуқталарини топа олиш ва салмоқдор поэтик маънолар чиқара олиш хусусияти алоҳида бўртиб туради. Айниқса, шоир шеърятда метафора (истиора) яъни мазмуни кенг оммалашган рамзлар ва улар асосида вужудга келган поэтик маъноларининг турли талқинлари мавжуд.

Матназар Абдулҳакимнинг “Беҳи”, “Ўғит”, “Шайтон”, “Қор”, “Мева”, “Мажнунтоллар”, “Соат”, “Кўнғироқ”, “Қалдирғоч” каби қатор шеърларида истиоравӣ талқиннинг энг гўзал намуналарини кузатамиз. “Дарахтзор” шеърда шоир ёзади:

Ажиб салтанатдир дарахтзор,
Ҳар бир япроқ – бебаҳо давлат.
Бунда биров мева тўкади,
Биров эса тўкади..... савлат³.

Маълумки, дарахт инсон тимсолига қиёсланади. Аввало, одам худди дарахт каби шу замин фарзанди, у дарахт каби ердан оёғини узиб кетолмайди. Табиат қонунлари асосида яшашга маҳкум. Зеро унга жуда катта имкониятлар берилган бўлса-да, у яратгувчи томонидан яратилган энг олий хилқат эса-да, у барибир ожиз банда эканлиги аёндыр.

Матназар Абдулҳакимнинг нигоҳи ўткир, ҳаётни кучли поэтик идрок этади ва теран англайди. Бу ажиб дунёни дарахтзор мисол тасаввур этган шоир Одам ва Олам ҳақидаги қарашларини тўрт мисрада мухтасар баён қилади. Дарахтзор ичидаги ҳар бир дарахт, наинки дарахт, балки ҳар бир япроқ “бебаҳо

¹ Орипов А. Теран ижод// Матназар Абдулҳакимни эслаб. Мақолалар. Хотиралар. Тошкент. LESSON PRESS.2017. Б.3.

² Ҳаққулов И. Мушоҳада ёғдуси. – Тошкент. “Фан” нашриёти, 2009. –Б.37.

³ Матназар Абдулҳаким. Ёлғиз япроқ. “Хоразм” нашриёти, 1999. –Б.8.

давлат”, Оллохнинг яратиғидир. Инсон яралибдики, эзгуликлар ва ёвузликлар ичра яшайди, яхши-ёмон ишлар қилади, ўзидан из қолдиради. Бу дунёга келиб кимлардир “мева тўкади”, кимлар эса “савлат тўкиб” ҳаёт кечиради. Шоир дарахтни тимсол сифатида инсонга қиёслар экан, лирик қаҳрамонга берилган имкониятдан тўла фойдаланишни истайди. Яъни у сокин дарахтга айланишни эмас, балки руҳи озод ва юксак парвоз истовчи қуш бўлиб яшашни, осмоний орзуларга эришишни истайди.

Матназар Абдулҳакимнинг ”Беҳи” шеъри бир қарашда оддий, шунчаки ёр васфини қуйлашга сабаб бўлган бир жуфт беҳи тавсифига бағишланганга ўхшайди.

Бир жуфт беҳи келтирган эдинг,

Бир-биридан ҳушбўй, муаттар.

Мен уларни ғоят соғиндим,

Ва сарғайдим беҳидан баттар.

Шоир ёр келтирган бир жуфт беҳи тимсолида катта ҳаётий маъно топади: беҳи муҳаббатли умр рамзи, унинг сариқ ранги - ишқ изтироби, жуфтлиги- дийдорлашув, меваси эса эзгу мурод ҳосилдир. Мавзу, образ, бадиият ва ифода ранг-баранглигига асосланиш, оригинал бадиий умумлашмаларга кела олиш донишманд шоир лирикасининг асосий хусусиятларидан саналади. Умуман, Матназар Абдулҳаким шеърини замонавий ўзбек адабиётида тобора янгиланаётган адабий-эстетик тафаккур ривожига муносиб ҳисса бўлиб қўшилгани билан янада аҳамиятлидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Орипов А. Теран ижод// Матназар Абдулҳакимни эслаб. Мақолалар. Хотиралар. Тошкент. LESSON PRESS.2017. Б.3.
- 2.Ҳаққулов И. Мушоҳада ёғдуси. – Тошкент. “Фан” нашриёти, 2009. –Б.37.
- 3.Матназар Абдулҳаким. Ёлғиз япроқ. “Хоразм” нашриёти, 1999. –Б.8.